

Terminy przedawnienia roszczeń regresowych zakładów ubezpieczeń Gazeta Ubezpieczeniowa z dnia 8 marca 2005

Marcin Krzemiński

Wiele nieporozumień związanych z zagadnieniem roszczeń regresowych oraz terminów przedawnienia tych roszczeń jak i roszczeń znajdujących oparcie w art. 819 kodeksu cywilnego¹ w dużej mierze wynika z braku jasnego i wyraźnego uregulowania tych kwestii przez ustawodawcę. Większość omawianych poniżej zagadnień znalazła swój wyraz w licznych publikacjach i ma ugruntowany charakter. Jednak w wielu miejscach mogą powstać liczne wątpliwości i to o fundamentalnym znaczeniu. Wszelkie więc rozważania należy z konieczności poprzedzić kilkoma uwagami wstępnymi. Po pierwsze o roszczeniu regresowym zakładu ubezpieczeń można mówić jedynie wówczas, gdy istnieją dwa stosunki zobowiązaniowe. Pierwszy jest ściśle związany z relacją poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę, a drugi zakład ubezpieczeń – osoba odpowiedzialna. Są to dwa różne stosunki zobowiązaniowe².

Stosunek prawny ubezpieczenia składa się z kilku elementów, a nie tylko z samej umowy ubezpieczenia, która choć kreuje ów stosunek, to zazwyczaj nie wypełnia całej jego treści³.

W literaturze dość zgodnie przyjmuje się, iż w przypadku art. 828 k.c. mamy do czynienia z wstąpieniem osoby trzeciej w prawa zaspokojonego wierzyciela (w zw. z art. 518 § 1 pkt 4 k.c.)⁴. Stanowi to nabycie prawa pochodne, translatywne⁵, w związku z czym zakład ubezpieczeń wstępuje w prawa ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę i są to prawa identyczne z tymi, które przysługiwały poprzednikowi. W całej rozciągłości obowiązuje tu zasada *nemo plus iuris transfere potest quam ipse habet*⁶.

Przedawnienie roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń można analizować z kilku punktów widzenia. W pierwszej kolejności należy zastanowić się nad początkiem biegu terminu przedawnienia. Następnie szerszego omówienia wymaga długość okresu terminu przedawnienia roszczenia zakładu ubezpieczeń z art. 828 §1 k.c.

Roszczenia związane ze stosunkiem prawnym ubezpieczenia są roszczeniami majątkowymi, więc ulegają przedawnieniu. Należy jednak wyróżnić kilka sytuacji, z jednej

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Kodeks cywilny (Dz. U z 1964 r., nr 16, poz. 93 ze zm.) cyt. dalej jako k.c.

² Pewne perturbacje w tym zakresie związane są z tym, iż poszkodowany, sprawca szkody mogą występować w różnym charakterze w stosunku prawnym ubezpieczenia, a mianowicie jako ubezpieczający, ubezpieczony, czy uprawniony z umowy ubezpieczenia, natomiast zakład ubezpieczeń jest zawsze ubezpieczycielem. Zob. Radwański Z, Panowicz – Lipska J, Zobowiązania – część szczegółowa, Warszawa 2004, s. 278 – 281.

³ Klein A, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Wrocław 1964, s. 9 – 10; Stelmachowski A, Zarys teorii prawa cywilnego, Warszawa 1998, s. 233 – 234. Czynność prawna, w tym umowa, kreuje stosunek zobowiązaniowy, zaś przez treść czynności prawnej należy rozumieć zawarte w oświadczeniu woli postanowienia określające skutki dokonanej czynności (...) czynność prawna wywołuje skutki prawne nie tylko w niej wyrażone, a więc objęte treścią oświadczenia woli, lecz również wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów, zob. Wolter A, Ignatowicz J, Stefaniuk K, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 1999, s. 316.

⁴ Ogiegło L, Umowa ubezpieczenia, w: Kodeks cywilny. Komentarz. Tom II pod red. K Pietrzykowski, Warszawa 1998, s. 443; Szpunar A, O roszczeniach regresowych zakładu ubezpieczeń, NP 1990, Nr 7 – 9, s. 37, **Warkallo W**, s. 110, Kujawa M, Roszczenie regresowe, PUSIZ 2002, nr 8, s. 32, Kukielka J, Regres w ubezpieczeniach finansowych, PUSIZ 2000, nr 10, s. 36, Mojak J, Obrót wierzytelnościami, Warszawa 2001, s. 113.

⁵ Wolter A, Ignatowicz J, Stefaniuk K, Prawo cywilne..., s. 143 – 144.

⁶ Należy zgodzić się z poglądem iż zakładowi ubezpieczeń przysługuje jedynie roszczenie pieniężne, gdyż w takiej postaci wypłaca on odszkodowanie i to tylko do wysokości dokonanej zapłaty. Takie ujęcie nie podważa sytuacji prawnej sprawcy szkody, który może powoływać się na wszelkie okoliczności mogące mieć wpływ na jego odpowiedzialność, a wynikającą ze stosunku poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę.

strony roszczenie o świadczenie do zakładu ubezpieczeń, roszczenie zakładu ubezpieczeń do ubezpieczającego, roszczenie zakładu ubezpieczeń do osoby odpowiedzialnej za szkodę, przy czym w tym ostatnim przypadku należy dodatkowo wyróżnić roszczenie zakładu ubezpieczeń do osoby trzeciej w rozumieniu art. 828 § 1 k.c. (regres typowy) oraz roszczenie zakładu ubezpieczeń do ubezpieczającego lub ubezpieczonego (regres nietypowy). Przedmiotem dalszych rozważań będzie roszczenie zwrotne zakładu ubezpieczeń z art. 828 § 1 k.c.

I. Początek biegu terminu przedawnienia. Zgodnie z art. 828 § 1 k.c., jeżeli nie umówiono się inaczej, z dniem zapłaty odszkodowania przez zakład ubezpieczeń, roszczenie ubezpieczającego przeciwko osobie trzeciej odpowiedzialnej za szkodę, przechodzi z mocy prawa na zakład ubezpieczeń do wysokości zapłaconego odszkodowania. Roszczenie zakładu ubezpieczeń może przybrać jedynie formę świadczenia pieniężnego⁷. Terminu przedawnienia regresu zakładu ubezpieczeń dotyczy wyrok SN z 31.05.1985 r.⁸. Zgodnie z tezą tego wyroku „roszczenie regresowe zakładu ubezpieczeń ulegają przedawnieniu (art. 117 § 1 k.c.) w takich warunkach, w którym przedawnia się nabyte przezeń roszczenie ubezpieczającego do osoby trzeciej, odpowiedzialnej za szkodę w ubezpieczonym mieniu (art. 828 § 1 k.c.). Wierzyciel zatem wstępując w miejsce ubezpieczającego (art. 518 § 1 pkt 4 k.c.) nabywa do osoby trzeciej roszczenie z takim ograniczonym przedawnieniem, jaki – po odliczeniu okresu, który do tego czasu upłynął – pozostał ubezpieczającemu na dzień zapłaty odszkodowania od tej osoby wynagrodzenia wyrządzonej mu szkody”. Zarówno w orzecznictwie jak i w literaturze nie ma wątpliwości w odniesieniu do początku biegu terminu przedawnienia roszczenia regresowego⁹, który zawsze rozpoczyna się w momencie właściwym dla roszczenia ze stosunku poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę¹⁰. Zasada ta stanowi wyjątek od reguły wyrażonej w art. 120 § 1 k.c, który początek biegu terminu przedawnienia wiąże z wymagalnością roszczenia. W omawianym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, iż *de facto* zakład ubezpieczeń o początku biegu przedawnienia dowiadyuje się z chwilą zgłoszenia stosownego roszczenia przez osobę uprawnioną. Powyższe znajduje swe dodatkowe uzasadnienie w tym, że zgodnie z art. 828 § 1 zdanie drugie, jeżeli zakład pokrył tylko część szkody, ubezpieczającemu przysługuje co do pozostałej części pierwszeństwo zaspokojenia przed roszczeniem zakładu ubezpieczeń. Przyjęcie innego początku biegu terminu przedawnienia dla roszczeń zakładu ubezpieczeń, mogłoby w konkretnej sytuacji stanowić obejście normy z art. 828 § 1 zdanie drugie i uniemożliwić wykonanie prawa pierwszeństwa z uwagi na upływ terminu przedawnienia.

II. Długość terminu przedawnienia. Odrębnego omówienia wymaga kwestia długości okresu terminu przedawnienia. Zasadniczo możliwe są tu trzy rozwiązania.

Po pierwsze uważa się, że jest to taki sam okres, jaki jest przewidziany dla roszczenia wynikającego ze stosunku poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę. Będzie to odpowiednio np. dla roszczeń z tytułu czynów niedozwolonych co do zasady termin trzyletni (*a tempore scientiae*) oraz każdorazowo termin dziesięcioletni (*a tempore facti*), natomiast jeżeli szkoda wynikła ze zbrodni lub występku, roszczenie o naprawienie szkody ulega przedawnieniu z upływem lat dziesięciu od dnia popełnienia przestępstwa bez względu na to,

⁷ Dotyczy to świadczenia pieniężnego – regresu, zob. wyrok SN z 18.03.1982 r., IV CR 48/82, OSN 1982, Nr 10, poz. 153, zgodnie z którym regres ubezpieczeniowy, jako prawo ubezpieczyciela do roszczenia, jakie przysługuje ubezpieczonemu od osoby trzeciej, odpowiedzialnej za szkodę pokrytą odszkodowaniem ubezpieczeniowym, sprowadza się do odszkodowania w pieniądzu.

⁸ Wyrok SN z 31.05.1985 r., III CRN 148/85, OSN 1986, Nr 3, poz. 34.

⁹ Jest to więc każdorazowo ten sam moment, od którego zaczyna biec termin przedawnienia osoby poszkodowanej do osoby odpowiedzialnej za szkodę. Tu zaś stosujemy reguły dotyczące przedawnienia dla roszczeń wynikających ze stosunku prawnego z którego szkoda wynika.

¹⁰ Myszkowski J, Przedawnienie roszczeń w ubezpieczeniach gospodarczych, Wiadomości Ubezpieczeniowe, nr 3 - 4, s. 34.

kiedy poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia (art. 442 k.c.).

Pierwszeństwo należy zawsze przyznać terminom dla tych roszczeń przewidzianych. Należy jednak zastanowić się, czy roszczenia regresowe zakładu ubezpieczeń mogą być krótsze niż to wynika ze stosunku poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę, a zwłaszcza czy mogą być zakwalifikowane jako roszczenia ściśle związane z prowadzoną przez zakład ubezpieczeń działalnością gospodarczą bądź też jako roszczenia wynikające z umowy ubezpieczenia. Przy takim ujęciu roszczenia zakładu ubezpieczeń przedawniałyby się zawsze po upływie lat trzech na podstawie art. 118 k.c. *in fine* lub art. 819 k.c. Takie ograniczenie znajdowałoby zastosowanie za każdym razem, gdyby dla roszczenia ze stosunku poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę przewidziany był termin dłuższy niż trzyletni. Należałoby to nazwać zastępczym, stałym terminem przedawnienia. W takiej sytuacji początek biegu terminu przedawnienia należy określać jak to uczyniono powyżej, natomiast koniec, jeśli jest przewidziany termin dłuższy niż trzyletni, należałoby zredukować do trzech lat.

Roszczenie z umowy ubezpieczenia. W k.c. można wyróżnić trzy zasadnicze grupy przepisów normujących przedawnienie roszczeń. Pierwsza zawarta jest w części ogólnej k.c. i znajduje zastosowanie, o ile odrębne przepisy nie stanowią inaczej. Druga grupa przepisów obejmuje te normy, które w sposób odmienny niż w części ogólnej regulują terminy przedawnienia i odnoszą się do przedawnienia roszczeń z określonego stosunku zobowiązaniowego jako całości. Wydaje się, że do tej grupy należy zaliczyć art. 731 k.c. („roszczenia wynikające ze stosunku rachunku bankowego”), art. 646 k.c. („roszczenia wynikające z umowy o dzieło”), art. 778 k.c. („roszczenia z umowy przewozu osób”), art. 792 k.c. („roszczenia z umowy przewozu rzeczy”), a także art. 819 k.c. („roszczenia z umowy ubezpieczenia przedawniają się z upływem lat trzech”)¹¹. Trzecia grupa przepisów odnosi się do poszczególnych roszczeń określonych w tych przepisach podmiotów. W tej grupie mieszczą się art. 624, 677, 719, 751 k.c. Wydaje się, że druga grupa wymienionych wyżej przepisów dotyczy przedawnienia roszczeń wynikających z określonego stosunku zobowiązaniowego, a więc wszelkich roszczeń związanych z wykonywaniem danej umowy, a nie tylko roszczeń pomiędzy samymi stronami umowy.

Przedawnieniu roszczeń z umowy ubezpieczenia poświęcony jest art. 819 k.c. Zgodnie z przyjętymi w k.c. zasadami wyłącza on zastosowanie norm o przedawnieniu roszczeń z części ogólnej k.c. w zakresie w nim uregulowanym¹². Z całą pewnością należy stwierdzić, że przepis ten dotyczy roszczeń ubezpieczającego oraz roszczeń ubezpieczyciela o zapłatę składki ubezpieczeniowej.

¹¹ Chodzi tu o takie roszczenia, które wynikają tak z treści umowy, jak i z treści danego stosunku zobowiązaniowego, a więc również z ustawy, czy dodatkowych zastrzeżeń umownych, zob. np. wyrok SN z 18.11.1997 r., II CKN 465/97, Glosa 1999/1/28 „Zastrzeżona w umowie o dzieło kara umowna (art. 483 § 1 k.c.) przedawnia się wraz z przedawnieniem zobowiązania głównego (art. 646 k.c.) – termin z *essentialia negotii* rozciąga się na *accidentalialia negotii*, zaś w odniesieniu do umowy spedycji wyrok SN z 18.11.1999 r., I CKN 209/98, OSNC 2000/7 – 8/127, zgodnie z którym „przedawnienie roszczeń spedytora dalszego przeciwko spedytorowi głównemu następuje w terminie określonym w art. 803 k.c. Przepis ten ma także zastosowanie do roszczeń o zwrot wydatków poczynionych w celu należytego wykonania zlecenia oraz roszczenia o zwolnienie od zobowiązań zaciągniętych w celu należytego wykonania zlecenia, przysługujących spedytorowi dalszemu przeciwko spedytorowi głównemu na podstawie art. 742 k.c. w związku z art. 796 k.c.”, jak się wydaje art. 803 k.c. dotyczy wszelkich roszczeń wynikających ze stosunku prawnego spedycji, a nie tylko z samej umowy.

¹² Kordasiewicz B, Problematyka dawności, w: System prawa prywatnego. Tom II. Prawo cywilne - część ogólna, red. E Drozd, B Kordasiewicz, M Pazdan, Z Radwański, A Zieliński, C.H.Beck 2002, s. 544.

To samo dotyczy art. 819 k.c., który zgodnie z powyższym odnosi się do wszelkich roszczeń wynikających ze stosunku prawnego ubezpieczenia¹³, o ile w przypadku konkretnych roszczeń przepisy nie przewidują szczególnego terminu przedawnienia.

Utrwalony pogląd utrzymuje, że roszczenie regresowe nie jest roszczeniem wynikającym z umowy ubezpieczenia, w związku z czym do przedawnienia roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń nie ma zastosowania art 819 § 1 k.c.¹⁴. Wydaje się, że przy analizie różnych przepisów normujących przedawnienie roszczeń oraz biorąc pod uwagę złożoność samej umowy (*essentialia, accidentalia, naturalia negotii*), jak i skutków przez nią wywoływanych, można dojść do innego wniosku. Po pierwsze roszczenie regresowe zakładu ubezpieczeń jest niewątpliwie związane z umową ubezpieczenia. A fakt, iż nie powstaje ono pomiędzy stronami umowy nie ma większego znaczenia. Terminy przedawnienia z roszczeń głównych rozciągają się bowiem na pozostałe roszczenia wynikające z innych elementów umowy ubezpieczenia¹⁵, a mianowicie na te, które wynikają ze stosunku prawnego ubezpieczenia. Po drugie art. 828 § 1 k.c. ma charakter *iuris dispositivi* w tym sensie, że strony mogą w umowie przewidzieć, że roszczenia ubezpieczającego w stosunku do osoby odpowiedzialnej za szkodę nie przejdą na zakład ubezpieczeń, albo, że zakład ubezpieczeń uzyska to roszczenie na innej podstawie prawnej¹⁶. W takim ujęciu należy stwierdzić, że regres zakładu ubezpieczeń jest elementem nieistotnym (*naturalia negotii*) umowy ubezpieczenia, gdyż jeżeli strony nie wyłączą zastosowania art. 828 k.c. roszczenie zeń wynikające staje się treścią stosunku prawnego ubezpieczenia, ponieważ czynność prawna wywołuje również te skutki, które wynikają z ustawy, w tym również z przepisów *iuris dispositivi*¹⁷. Z innego punktu widzenia regres zakładu ubezpieczeń stanowi składnik uzupełniający umowy ubezpieczenia, przyjęty z ustawy¹⁸.

Roszczenie związane z działalnością gospodarczą. Stosownie do treści art. 118 k.c., jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, termin przedawnienia wynosi lat dziesięć, a dla roszczeń o świadczenia okresowe oraz roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej - trzy lata. Szczególny charakter roszczenia regresowego zakładu ubezpieczeń wynika z odrębności w stosunku do subrogacji z art. 518 k.c. Ubezpieczyciel nie jest w stosunku do osoby odpowiedzialnej za szkodę i poszkodowanego typową osobą trzecią, albowiem wypłacając odszkodowanie wykonuje swoje własne zobowiązanie, a nie spłaca wierzyciela zamiast dłużnika¹⁹.

Czynności podejmowane przez podmiot gospodarczy wchodzą w zakres jego działalności gospodarczej, gdy pozostają w normalnym, funkcjonalnym związku z tą działalnością, w szczególności podejmowane są w celu realizacji zadań związanych z przedmiotem działalności tego podmiotu²⁰.

¹³ Taki wniosek wynika pośrednio także z Ciepła H, Umowa ubezpieczenia, w: Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, tom 2 pod red. G Bieńka, s. 543, zob. także Małysz F, Przedawnienie roszczeń z umowy ubezpieczenia, PUG 1996, nr, s. 6, według którego termin z art. 819 k.c. „odnosi się w zasadzie do wszystkich roszczeń wynikających ze stosunku ubezpieczenia”. Należy jednak dodać, że nie znajdzie on zastosowania do tych sytuacji, gdy przepis prawa odmiennie normuje przedawnienie poszczególnych roszczeń. Błędne jest zapatrywanie zgodnie z którym termin ten odnosi się tylko do stron umowy ubezpieczenia – tak Szpunar, w głosie do wyroku z 31.05.1985 r., PiP 1987, nr 2-3, s. 138, gdyż znajduje on zastosowanie również w przypadku umów ubezpieczenia z udziałem osób trzecich

¹⁴ Ławrynowicz J, Glosa do wyroku z dnia 31 maja 1985 r. (III CRN 148/85), NP 1989, nr 2-3, s. 220; Myszkowski J, Przedawnienie roszczeń..., s. 34; Kujawa M, Roszczenie..., s. 34.

¹⁵ Podobnie jak na tle umowy o dzieło – cytowany wyrok SN z 18.11.1997 r., II CKN 465/97, Glosa 1999/1/28.

¹⁶ Krajewski M, Umowa ubezpieczenia..., s. 262.

¹⁷ Wolter A, Ignatowicz J, Stefaniuk K, Prawo cywilne..., s. 322.

¹⁸ Taki wniosek wynika z Świącicki M, Prawo pracy, Warszawa 1970, s. 178.

¹⁹ Kloczewski M, Regres w prawie ubezpieczeniowym, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1958, nr 9, s. 16.

²⁰ Wyrok sądu apelacyjnego w Katowicach z 20.12.2002 r., I ACa 701/02, OSA 2003/9/39.

Zróznicowanie terminów przedawnienia określonych w art. 118 k.c. nie zależy ani od charakteru podmiotu, któremu roszczenie przysługuje, ani od charakteru rozstrzyganej sprawy (cywilna czy gospodarcza), a wyłącznie od rodzaju (kwalifikacji) roszczenia z punktu widzenia jego związku z określonym rodzajem działalności²¹.

Szczególny charakter roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń pozwala na zakwalifikowanie ich jako związanych z prowadzoną przez zakład ubezpieczeń działalnością gospodarczą, co ma ten skutek, iż przedawniają się one w terminie trzech lat.

Konkludując należy więc przyjąć, że w przypadku roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń początek biegu terminu przedawnienia jest tożsamy z początkiem biegu terminu przedawnienia ze stosunku poszkodowany – osoba odpowiedzialna za szkodę.

Zasadniczo jest to taki sam okres, jaki wynika ze stosunku odszkodowania. Istnieją jednak silne podstawy do twierdzenia, iż termin ten nie może być dłuższy niż trzy lata (argument z art. 118 k.c. lub 819 k.c.). Wydaje się, że nie da się wykluczyć w sposób niewątpliwy, iż trzyletni termin przedawnienia wynika z faktu, że regres zakładu ubezpieczeń jest roszczeniem, posługując się terminologią kodeksową, wynikającym z umowy ubezpieczenia (stosunku prawnego ubezpieczenia), a także że regres zakładu ubezpieczeń jest roszczeniem związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej.

²¹ Wyrok SN z 06.11.1998 r., III CKN 6/98, LEX nr 50677.